

Filologiyamızın görkəmli nizamişünası

Əlizadə Əsgərli

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: alizade.asgerli@gmail.com

Nüşabə Həmid qızı Araslı 1941-ci ildə Bakı şəhərində, ziyalı ailəsində dünyaya gəlib. 1957-1962-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsinin fars dili şöbəsində ali təhsil alıb, universiteti fərqlənmə diplomu ilə bitirib. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda (*keçmiş Əlyazmalar fondu*) kiçik elmi işçi kimi fəaliyyətə başlayıb. O, 1964-1965-ci illərdə Əfqanıstanda rus-fars dilləri üzrə tərcüməçi işləyib.

1966-1969-cu illərdə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun "*Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı*" ixtisası üzrə aspirantı olan Nüşabə xanım "*Arif Ərdəbili və onun Fərhadnamə*" poeması mövzusunda *namizədlik (fəlsəfə doktorluğu)*, 1988-ci ildə "*Nizami və Türk ədəbiyyatı*" mövzusunda *doktorluq dissertasiyası* müdafiə edib. Alim 2017-ci ildə *AMEA-nın müxbir üzvü* seçilib.

N.Araslı Ədəbiyyat İnstitutunun "Qədim və Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı", "Nizamişünaslıq", "Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatı" şöbələrində elmi işçi olub. O, 1988-ci ildən baş elmi işçi vəzifəsində çalışıb. 1916-cı ildən "Nizamişünaslıq" şöbəsinin müdürüdür.

Nüşabə xanımın tədqiqatları Xaqani, Nizami, Nəsimi, Arif Ərdəbili, Xətai, Füzuli irsinə, orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının Yaxın Şərq xalqları ədəbiyyatı ilə əlaqəsinə, klassik Şərq poetikasının problemlərinə həsr edilib.

Alimin məqalələri Türkiyə, İran, Özbəkistan ölkələrində çap olunub. O, Bakı, Təbriz, Tehran, Urmiya, Daşkənd, Ankara, Konya, Bağdad və Ərdəbildə "*Kitabi-Dədə Qorqud*" eposu sahəsində, Nizami, Rumi, Füzuli, Xətai, Nəvai, Şəhriyar, habelə, Şərq poeziyasının elmi-nəzəri problemləri mövzusunda elmi konfranslarda məruzələrlə çıxış edib.

Nüşabə Araslı elmi tədqiqatla yanaşı, tədris fəaliyyəti ilə də məşğul olub. Müxtəlif illərdə Bakı Dövlət Universiteti, habelə, Qərb Universitetinin filologiya fakültələrində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən dərslər deyib. Nüşabə xanım VII və VIII siniflər üçün "Ədəbiyyat" dərsliyinin müəllifidir.

Görkəmli alim kadrların hazırlanması sahəsində ciddi çalışır. Onun rəhbərliyi ilə 3 fəlsəfə doktorluğu dissertasiyası müdafiə olunub. Hazırda alim 3 elmlər, 2 fəlsəfə doktorluğu dissertasiyasına rəhbərlik edir.

Nüşabə xanım Araslı qiymətli elmi tədqiqat və tərtibat kitablarının müəllifidir.

Ədəbiyyatşünas alimin dəyərli tədqiqatlarından biri "*Nizaminin poetikası*" əsəridir (*Bakı, "Elm", 2004, 454 s.*). Monoqrafiyanın elmi redaktorları professor Şirindil Alışanlı və dosent Səadət Şıxıyevadır.

Kitabın annotasiyasında deyildiyi kimi: "Monoqrafiyada Nizami poeziyasında klassik poetik ənənələrin əksi və onun ideya-estetik qaynaqlarından bəhs edilir, şairin poetikasının özündən əvvəlki poeziya ilə müqayisəsi verilir, əsərdə, habelə, Nizaminin Şərq fəlsəfəsi təfəkkür sisteminə gətirdiyi yeni humanist ideyalar və fərdi poetik tapıntılar da tədqiq olunur".

Kitab ön söz, 4 fəsil və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Birinci fəsil Nizami irsinin poetik qaynaqlarına həsr edilib. Alim aydınlaşdırıb ki, Nizamiyə qədərki dövrdə şeir haqqında elmi-nəzəri fikir mövcud olub, klassik poetikanın nəzəri əsasları və kateqoriyaları müəyyənləşdirilib. ("*Qabusnamə*"). Nizami sənəti xalq yaradıcılığının zəngin ənənələri üzərində ucalıb. Yaradıcılığında xalq əfsanələri və Şərq mifologiyasının izləri aydın görünüb. Şifahi xalq ədəbiyyatı şairi sələfləri ilə birləşdirən ədəbi-bədii zəmin olub. Şair əsərlərində əlvan təbiət lövhə-

ləri yaradıb, təbiəti insan taleyi ilə bağlamaqla poetik məktəbin uğurlarını zənginləşdirib.

Nizaminin şeir ənənələri özünəqədərki ədəbi-bədii irsdən kənarında olmayıb. Alim Nizami Xaqani yaradıcılığı ilə müqayisəyə gətirib. (*Qəsidə şeirinin ənənələri, klassik poetikanın qayda-qanunları, dini-tarixi hadisələr, fəlsəfi baxışlar, habelə, qəsəmənalər*). Hər iki sənətkar arasında oxşarlıq aydınlaşdırılıb, elmi istilahlardan, nücum, tarix, fiqh, riyaziyyat, tibb, musiqi, memarlıq, rəssamlıqla bağlı ifadələrdən faydalanıb.

Nizami şeirinin qidalandığı poetik zəmin çox geniş olub. Nizami fars, ərəb, pəhləvi, yunan dillərini mükəmməl bilib.

Xalq yaradıcılığı, fəlsəfəsi, xalq həyatı və məişəti; Qədim türk mədəniyyəti; Rudəki, Dəqiqi, Firdovsi, Ünsiri, Əscədi, Gürgani, Fərruxi, Mənuçehri, Səid Səlman kimi fars sənətkarları; ərəb şeirinin Cahiz, Həssan, Əbu Nüvas, İbn Mötərz, İmrül Qeys, Əbül-Əla Məəri kimi sənətkarları; Buxara, Xorasan səbkisi; İraq bədii tərzindən də geniş faydalanıb.

N.Araslı monoqrafiyanın “Qədim türk abidələri və Nizami sənəti” adlı ikinci fəslində qədim türk mədəniyyəti, ümumtürk abidələri, habelə, Y.X.Hacibin “Qutadqu-bilik”, M.Kaşğarının “Divani-lügətit-türk” əsərlərinin Nizamidə olan poetik izlərini üzə çıxarıb, “Kitabi-Dədə Qorqud”la olan poetik yaxınlıqları müqayisə edib. Hətta Əhməd Yuknəkinin “Atibətül-həqayiq” əsəri ilə tanış olub, onlardan faydalanıb. Müəllif yazıb: “Aparılan paralellər Nizaminin türk aləminə bağlılığını, qədim türk mədəniyyətindən ayrılmazlığını və həyata baxışı, təbiət, ictimai-siyasi görüşləri ilə türk abidələrinə yaxınlaşdığını təsdiq edir”. Belə poetik əlaqələr Nizami əsərlərini Azərbaycanla daha çox bağlayıb, məişət və xalq həyatı ilə yaxınlaşmasında müəyyən rol oynayıb, onun sənət məktəbinin tanınması üçün zəmin yaradıb.

Azərbaycan ədəbi məktəbinin poetik ənənələri: Əbülülə Gəncəvi, Qətran Təbrizi, Xaqani Şirvani, Fələki Şirvani, Mücirəddin Beyləqani, İzzəddin Şirvani, Əsirəddin Əxsikətidəki elmi-fəlsəfi, dini-ideoloji görüşlər Nizamidə bədii mənə kəsb edib.

N.Araslı qeyd edir ki, Nizami yaradıcılığında islam mədəniyyəti mühüm yer tutub. O, Şərq

bədii təfəkkürünün dini-ideoloji baxışlarını, islam xalqlarının dini-fəlsəfi, tarixi-mədəni və ədəbi-mənəvi dəyərlərini mənimsəyib, Qurani-Kərimə önəm verib.

Alim bildirib ki, *Nizami və Quran* mövzusu xüsusi tədqiqat istəyir. Hazırda bu problemin əhatəli tədqiqini f.ü.f.d. Siracəddin Hacı uğurla həyata keçirib. Nizami Quran motivlərinə geniş müraciət etməklə poeziyasına hüdudsuz bədii-estetik keyfiyyət gətirib.

Ərəbdilli poeziyaya münasibətdə Nizamidəki səhra təbiətinə həssaslıq, epik vüsətli daxili aləmin poetik şərh, psixoloji-ruhi sarsıntıların poetik ifadəsi kimi xüsusiyyətlər Nizami şeirinin bədii dəyərləri kimi göstərilib. (*Məxəz: İbn Quteybənin “Şeir və şairlər” kitabı, Əbül-Fərarə əl-İsfahaninin “Kitabi-əğani”, Əbubəkr əl-Valibinin “Əxbarül-Məcnun və Əşaruhu” əsərləri*).

Nizami özünəqədərki epik şeirin təcrübəsinə həssaslıqla yanaşmış. Böyük şair Firdovsi “Şahnamə”si ilə yanaşı, Şərq epik ədəbiyyatının məlum mövzularını xatırladıb, “Veys və Ramin”, “Vamiq və Ərza”, “Yusif və Züleyxa” əsərlərinin qəhrəmanlarının adlarından bədii vasitə kimi faydalanıb. Nüşabə xanım Ə.Firdovsinin “Şahnamə” poeması üzərində geniş dayanıb. Nizami təkcə poetik vasitələri ilə deyil, şeirin ahəngi, ümumi poetik ruhu, eyni və oxşar motivlərin təqdim tərzilə bəzən “Şahnamə”yə yaxınlaşmış.

N.Araslı monoqrafiyanın “Dünyanı poetik düyüm, fərdi özəlliklər” adlı III fəslində Nizami renessansının səciyyəvi xüsusiyyətlərini, fərdi özəlliklərini araşdırma predmeti edib. Qəsidə şeirini zənginləşdirib. (“Xeyli-xanə”, “Sultani-Kəbə”...), ifadə etdiyi etik-didaktik görüşlərini, sufi təlimini, fəlsəfi düşüncələrini daha təsirli canlandıraraq. Fəxriyyə, mədhiyyə, mərsiyə, bahariyyə, şitaiyyə, xəzaniyyə janrlarında təbiət təsvirlərini humanist baxışları ilə ustalıqla birləşdirib. Qəzəl janrında məhəbbətin real təsvirini, gözəlliyin tərifini, tövsif, mədh və şərh-halını göstərərək, “təşbihi-təfzilin orijinal nümunələrini” yaradıb, alim “Nizaminin fəlsəfi mündəricatı, irfani nəsihət və hikmətamiz, arifanə ruhu ilə seçilən qəzəllərindəki poetik ustalıq” özəlliklərini qeyd edib.

N.Arashlı Nizami qəzəllərinin sadəliyi və xəlqiliyini qeyd edib: “Poetik məntiq Nizami qəzəllərini daha mənalı edir, beytləri bir-biri ilə bağlayan səbəb, şərt əlaqələri, bədii izah Nizami qəzəllərinə xas olan gözəl məziyyətlər kimi oxucunu uzun müddət öz təsirində saxlayır”. “Nizaminin başdan-başa bədii xitab, istifham (*bədii sual*) üzərində qurulmuş, müsəmmət şəkildə, eləcə də ilk beytdən sona qədər bədii təzadlara əsaslanan qəzəlləri də onun lirik irsinin ən gözəl nümunələrindəndir”. Alim yekunlaşdırıb ki, Nizaminin məhəbbət, fəlsəfi, əxlaqi-didaktik motivli qəzəlləri özümlü poetik keyfiyyəti ilə seçilib. Nizami üslubu ədəbi məktəbə çevrilməklə Şərqi lirik şeirinin inkişafına da böyük təsir göstərib.

Nüşabə xanım Nizaminin poemalarının əlvan poetik vasitələrinə də diqqət yetirib. Əsərlərin dolğun təhkiyəsi obrazların ruhi-psixoloji vəziyyətlərinin ifadəsinə əyani şərait yaradıb. Bu poemalarda Nizaminin məsnəvi sahəsində qüdrəti, qəhrəmanların təqdimi, müxtəlif obrazların ustalıqla təsviri, fərdi poetik cizgilər aydın görünür, şair rəmzi ifadələrdən və simvollarından məharətlə istifadə edib.

Dahi sənətkarın “Xəmsə” əsərləri ideya-məzmunca bir-birindən fərqlənib, fəlsəfi-didaktik, tarixi-qəhrəmanlıq və məhəbbət mövzularında yazılıb, özəl vəzn və təsvir sisteminə malik olub. Bununla belə, bu poemalar daxili bağlarla bir-birinə yaxınlaşıb. Nizami poemalarında ictimai-siyasi problemlər izləyib. Ədalət, məhəbbət, hünər, qadına ehtiram, məsnəvi təkamül, əmək və zəhmət kimi ideya-mövzular bir-birini tamamlayıb.

Nüşabə xanım elmi-nəzəri fikirlərində Nizaminin təbiət təsvirlərini xüsusi dəyərləndirib, bu baxımından şairin *bahariyyələrini* diqqətə çatdırıb. Bu təsvirlərdə vətən torpağının heyretəmiz gözəllikləri, ana təbiətin əlvan lövhələri poetik ifadəsini tapıb. Təbiət və insan birliyinin təsviri klassik Şərq poeziyasında, habelə, Nizami əsərləri üçün səciyyəvi olub. Bu əsərlərdə günəş, ay, ulduz, hava, torpaq, dəniz, sel, atəş, çay, ildırım kimi təbiət hadisələri obrazlaşdırılıb, poetik mənə və mahiyyət kəsb edib.

Müəllif xəlqiliyi Nizami poetikasının başlanğıc nöqtəsi hesab edib. Bu baxımdan o, şairin poetikasının xalq yaradıcılığı ilə bağlı olan

amillərini göstərib. Şairin bədii dilinin zəngin imkanları, xalq həyatı və məişətdən gələn sadə deyimlər, atalar sözləri, məsəllər, təbiilik, xalq danışığında ərəb söz və ifadələri, türk deyimləri və idiomlarından faydalanma, türk mənşəli söz və ifadələrdən, rəvayət, dastan, nağıl ünsürlərindən istifadə, Azərbaycan dilinin ifadə xüsusiyyətləri, müstəqil süjetlərə malik məsəllərin işlədilməsi, təhkiyə fonunda belə süjetlərin üstünlük təşkil etməsi Nizami poetikasının əsasları kimi diqqətə çatdırılıb. Alim hər bir fikrinin şərhini və izahını üçün xeyli praktik nümunələr göstərib və hər birinin sətiri tərcüməsini verib.

Görkəmli nizamişünas göstərib ki, Nizami renessansının səciyyəvi xüsusiyyətləri onun ensiklopedikliyi ilə bağlıdır. Yəni Nizami əsərlərində təbiət elmləri, astronomiya, təbabət, nəbatat, mineralogiya, riyaziyyat və incəsənətə aid bənzətmə və istiarələrdən kifayət qədər istifadə edib. O, torpaq, külək, su, od obrazlarını poetik vasitələr kimi işlədib. O, nərd, üzük-üzük, çovkan oyunlarını xatırladan əlvan məcazlar işlədib. Nizami ərəb əlifbasının yazılış xüsusiyyətlərindən istifadə etməklə orijinal bənzətmələr yaradıb. Şeirlə, söz sənəti ilə bağlı bənzətmələri daha çox olub.

N.Arashlı Nizaminin multikultural baxışlarından bəhs edəndə göstərib ki, humanist və bəşəri şair ərəb, hindli, rus, gürcü, zənci, kürd, yəhudi xalqları nümayəndələrinin obrazlarını yaradıb, onların adət-ənənələri ilə bağlı təsvirlər verib, təbii ifadələr işlədib.

Alimə görə, Nizami poeziyası səciyyəvi poetik vəhdətə, möhkəm bədii məntiqə əsaslanıb. Onun poeziyası mütəfəkkir sənətkarın şəxsiyyətindən, onun yaradıcı təbiətindən ayrılmazdır. Tədqiqatda bunlarla bağlı məcazlar da çoxdur.

Nüşabə xanımın aydınlaşdırdığı poetika xüsusiyyətlərindən biri də “şairin əhvalatları lirik başlanğıclarla təqdim etməsi, ana süjetdən əlavə budaq hekayələrə yer verməsi, tez-tez təhkiyədən lirikaya keçməsi, Nizami əsərlərində bədii haşiyyə və lirik ricətlərin çoxluğu və sair məsələlərlə” bağlıdır. Bu baxımdan onun epik şeirə gətirdiyi *saqinamələr*, *müqənnimələr* xüsusi ilə maraqlıdır. O, məsnəvi şeir tarixində saqinamə yazan ilk şairdir.

Alim Nizami yaradıcılığında insan xarakterlərinin dolğun bədii təəcəssümünə mühüm bə-

dii amil kimi baxıb. O, şairin obrazlarının fərdi xüsusiyyətlərini də aydınlaşdırıb. Müəllif hər bir surətə onların cəmiyyətdəki mövqeyi, daxili aləmi və dünyagörüşü baxımından yanaşıb. Xosrov, Bəhram, İskəndər, Nüşabə, Dara məxsusi *qüruru, mənəvilik hissi, Məcnun, Fərhad fədakarlığı, mənəvi əzəməti, dəyanəti, sədaqəti, Bozorg Ümmid, Ərəstu, Bəlinas, Sokrat mənəli təmkinini, hikmətamiz ədası, Şirin, Leyli, onun atası, anası təbii bənzətmə koloriti* ilə fərdiləşdirilib.

Nizaminin qəhrəmanları maraqlı *dialogları, sual və cavablarının lakonikliyi, kəskinliyi* ilə seçilib, fəlsəfi düşüncələri çox vaxt filosoflarla aparılan sual və cavablarda əksini tapıb.

Monoqrafiyanın dördüncü fəslə "Nizaminin söz sənətinin incəlikləri" adlanır.

Əruz, qafiyə və bəlağət haqqında elm olan poetika tarixən bədii təsvir vasitələri – bəyanın izahına da geniş yer verib, mənə və gözəlliyin mahiyyətini məcazlarla izah edib. Bu baxımdan Nizami bədii-ictimai, elmi-fəlsəfi fikir üçün münasib bədii vasitələr işlədib, daha çox *istiarə, kinayə və eyhama* müraciət edib. Filosof şairin müqayisəli-assosiativ təsvirlərində isə *təşbehi-tənsiqüssifat, siyaqətül-ədəd, cəmi-təfriq* kimi fiqurlar özünə daha çox yer alıb, – N.Araslı bu fikirdədir. Nizami bədii-emosional şişirtmədə *mübaligə, təbliğ, iğraq, qülüvvəfə*, fikrin dəlillərlə təqdimində *hüsni-təlil, irsali-məsəl, təlmih, -bəraəti-istehlalın* işlədilməsinə üstünlük verib. Sənətkar poetik simmetriyada *tərsi, ləffü-nəşr, mürəatün-nəzir, fərdi-əks* və sair fiqurlardan istifadə edib. Belə nisbət təbii ki, şərtidir. Təbiət təsvirlərində isə şair *istiarə, təşxis və bənzətməni* daha çox işlədib.

Bədii təyin – epitet Nizami poetikasının fəal elementlərindəndir. Klassik poetikada bu, "tosif" adlanıb. *Bədii epitet* şairin daha çox təbiət təsvirlərində, obrazların təqdimində işlədilib. Nizami epitetlərini başqa poetik vasitələrlə vəhdətdə işlədib. Bunlar şairin təhkiyəsinə rəvnəq verib, bədiiliyi artırıb. Obyekti bir neçə bədii sifətlə (*tənsiqüs-sifat*) səciyyələndirmək yayılmış təsvir vasitəsindən olub. Belə bədii təyinlər *ləffü-nəşr, mürəatün-nəzir* kimi poetik vasitələrin yaranmasına şərait yaradıb.

Nüşabə Araslıya görə, Nizami təşbihin bütün növlərindən istifadə edib (*təşbih-təsviyyə, təş-*

bihi-cəm, təşbih-məfruğ, təşbih-məlfuf, təşbih-bərgəştə, təşbih-bəliğ, təşbih-sərih, təşbih-təfzil, təşbih-təmsil, təşbih-şərti, təşbih-inkar və s.) və bunlara aid xeyli nümunələr verib. Nizami *təşbihin sadə və mürəkkəb növlərini* işlədib. O, *istiarənin* də gözəl nümunələrini yaradıb. Nüşabə xanıma görə belə istiarələr o qədərdir ki, bunları mənəca qruplaşdırmaq xüsusi monoqrafik tədqiqat tələb edir. Alim yazır: "Nizaminin işlətdiyi təzadlar həm təhkiyənin daha təsirli təqdimi, həm də obrazların daxili aləmlərini açmaq üçün işlədilən bədii vasitələr içərisində xüsusilə seçilir". "Nizami təzadları psixoloji səhnələrin təsvirində, mürəkkəb xarakterlərin daha aydın açılması və dərin duyğuların araşdırılmasında, yaxud nəsihətamiz məzmunun daha təsirli təqdimində xüsusilə mənəli səslənir". Nizamişünas alim bunu da xüsusiləşdirib ki, *mübaligədən* isə şair poemalarının ithaf hissəsində, məzmun və obrazın təqdimində, gözəlliyin, məhəbbətin tərənnümündə, qəhrəmanlıq, eyş-işrət məclislərində, müharibə səhnələrində, qəhrəmanların döyüş meydanlarındakı igidliyinin təsirində daha artıq istifadə edib (*təbliğ, iqrar, qülüvvü-cəm, iğraq*). Nizami təcnislərin "*tam*", "*naqis*", "*mürəkkəb*", "*mükərrər*", "*təcnisi-zaid*" və başqa növlərindən də faydalamb.

Nizami eyham (*tövziyyə*), irsali-məsəl, atorizm və təlmihləri – rəvayət, əfsanə və sairə geniş işlədib. Xüsusilə, onun təlmihləri Məhəmməd (s.), İsa (s.), Davud (s.), Musa (s.), İbrahim (s.), Yəqub (s.), Yusif (s.) peyğəmbər haqqındadır. Nüşabə xanım bu barədə də aydın fikirlər söyləyib.

Böyük Nizami xitab, dialoq, monoloq, lirik ricət, istifhamlar (*bədii suallar*), sual-cavab, iltifat, bədii təkrar, (iltizam – *ehtiyac olmayan təkrar*), təkrir, touzi (*alliterasiya*), iştiaq (*ahəngi gözəlləşdirən*), ləffü-nəşr, mürəatün-nəzir, tənsiqi-sitta, siyaqətül-ədəd, cəmi-təfriq, kinayə, təriz, ricu, həcv və təbyinin də gözəl nümunələrini yaradıb.

N.Araslının "Nizaminin poetikası" adlı monoqrafik tədqiqatı Nizamişünaslığımızın elmi uğurları kimi filologiyamıza qiymətli töhfədir.

Nüşabə xanımın "*Nizami və Türk ədəbiyyatı*" monoqrafiyasının (Bakı, "Elm", 1980, 205 s.) redaktoru AMEA-nın müxbir üzvü Azadə Rüstəmovadır. Kitabda Nizami irsinin türk ədə-

biyyatına təsirdən söz açılıb, bu sahədə elmi təcrübə ümumiləşdirilib, konkret problem ətrafında tədqiqatlar aparılıb.

Alim monoqrafiyanın birinci bölməsində Nizami əsərlərinin türkcə tərcümələrini təhlil predmeti götürüb, XIV əsrdən başlayaraq şairin poemalarının türkcəyə poetik və nəsrə tərcüməsi sahəsində mövcud təcrübə öyrənilib, sənətkarın hər bir poemasının tərcümə səviyyəsi aydınlaşdırılıb.

Monoqrafiyanın ikinci bölməsi “Xəmsə” mövzuları və türk ədəbiyyatı ilə bağlıdır. Alim bu bölmədə şairin humanist ideyalarını, məhəbbət və qəhrəmanlıq mövzusunun türk bədii ədəbiyyatındakı təsirlərini izləyib, türk epik şeirində didaktiv ədəbiyyatın təzahürü, məhəbbət mövzusunun ictimai-siyasi motivlərlə zənginləşdirilməsi, türkcədə daha çox “Fərhad və Şirin” əsərlərinin özünə yer alması, “Leyli və Məcnun” poemasının türk ədəbiyyatında daha çox yayılması, “Həft peykər” və “İskəndərnamə”nin didaktik-fəlsəfi və qəhrəmanlıq motivləri, tarix və müasirlik məziyyətləri aydınlaşdırılıb.

Türk epik şeirindəki Nizami təsirlərinin yalnız tərcümədən irəli gələn poetik təsir deyil, həm də ideya təsirləri olduğu müəyyənləşdirilib. Nüşabə xanım yazır: “Gülşəhri öz sələflərinin mütərəqqi ideyalarından çox faydalanmış, xüsusən, Nizaminin ədalət, yüksək mənəvi sifətlərinin təbliği kimi yaradıcılıq xüsusiyyətlərini dərinlən mənimsəmişdir”.

Nizami irsinin Türkiyədə tədqiqi mövzusunun diqqət XIII əsrdən başlanıb. Türk ədəbiyyatşünasları Nizami əsərlərinin tərcüməsi, nəşri, tədqiqi işi ilə məşğul olub, kitablara ön söz, “giriş” yazıb, belə qeydlər şairin yaradıcılığı haqqında məqalələrdə də, türk divan ədəbiyyatına aid tədqiqlərdə də əksini tapıb. “Nizami əsərlərinin müasir türk mütərcimlərindən olan Əli Nihat Tərhan şairin divanını, “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun” əsərlərinin sətiri tərcümələrinə ayrı-ayrılıqda qısaca “girişlər” yazmışdır”.

Səbri Sebsevil, Əli Gəncəli, F.K.Timurtaş, M.F.Gürtüncə, Ağah Sirri Levend, Nuri Gəncosman, habelə, İstanbul Universiteti, Türk Dil

Qurumunun fəaliyyəti Nüşabə xanımın araşdırma obyektinə olub.

Müəllif tezisləşdirib ki, “böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin dünyəvi əhəmiyyət kəsb edən zəngin irsi türk xalqlarının ədəbiyyatına da qüvvətli təsir göstərərək ilk türk poemalarının yaranma və inkişafında böyük rol oynamış, eləcə də türk bədii şeirini humanist ideya, yüksək bəşəri ideaların tərənnümü ilə zənginləşdirilmiş, bu ədəbiyyatın əxlaqi-didaktik, məhəbbət, qəhrəmanlıq kimi qədim mənşəli mövzularının yeni istiqamətdə, daha geniş şəkildə yayılmasına yardım göstərmişdir”.

Nüşabə Araslının “*Arif Ərdəbili və onun “Fərhadnamə” poeması*” adlı monoqrafiyası 1979-cu ildə “Elm” nəşriyyatında çapdan çıxıb. Müəllif mənbələr əsasında Nizami Gəncəvinin ilk davamçısı Arif Ərdəbilinin həyat və yaradıcılığı, onun bədii irsinin öyrənilməsi, “Fərhadnamə” poemasının ideya-məzmun və bədii-estetik xüsusiyyətləri, şairin bədii sözünün Firdovsi və Nizami yaradıcılığı ilə kəşifən və fərqli məqamlarını, habelə, A.Ərdəbili və Ə.Nəvai irsinin səciyyəvi cəhətlərini aydınlaşdırıb.

Bu il Nüşabə xanım Araslının 80 yaşı tamam olur. Yubileyi münasibətilə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunda elmi sessiya keçirilib, akademik İsa Həbibbəyli geniş nitq söyləyib. F.ü.f.d., dos. Zəhra Allahverdiyeva “*Müdrikliyin zirvəsində – Araslı Nüşabə Həmid qızının elmi yaradıcılığı*” mövzusunda əhatəli məruzə edib, akademik Rafael Hüseynov, akademik Teymur Kərimli, professor İmamverdi Həmidov, professor Mahirə Quliyeva, f.ü.f.d., dosent Yelena Teyer, f.ü.f.d., dosent Təhminə Bədəlova çıxış ediblər. Nüşabə xanım 2008-ci ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən “Şöhrət” ordeni ilə təltif edilib. O, 2021-ci ildə isə Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun “*İlin alimi*” mükafatına, habelə, AMEA RH-nin *Fəxri fərmanına* layiq görülüb.

Biz Nüşabə Həmid qızı Araslıyı 80 illik yubileyi münasibətilə ürəkdən təbrik edir, ona möhkəm cansağlığı, yeni elmi uğurlar arzulayırıq.